

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย

วิธีดำเนินการศึกษาวิจัย เรื่องวิทยาศาสตร์แนวพุทธ ผู้วิจัยได้จัดกระทำตามขั้นตอนและวิธีดำเนินการที่สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติกำหนด ดังนี้

การกำหนดหัวข้อที่จะทำการวิจัย

การกำหนดหัวข้อเรื่องที่จะทำการวิจัยครั้งนี้ มีที่มาจากสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ

๑ ผู้วิจัยประสบปัญหาเกี่ยวกับการตอบคำถามข้อสงสัยต่าง ๆ ของนักศึกษาในการสอนรายวิชาพุทธการ

๒ ผู้วิจัยต้องการหาแนวทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยการศึกษาค้นคว้าพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับหลักการพูดในคัมภีร์พระไตรปิฎก เพื่อนำองค์ความรู้เกี่ยวกับหลักการพูดในพุทธศาสนามาอธิบายแก่นักศึกษา

โดยผู้วิจัยได้นำประเด็นของสาเหตุดังกล่าวมากำหนดเป็นหัวข้อสำคัญในการศึกษาวิจัย โดยตั้งชื่อหัวข้อเรื่องการวิจัยว่า วิทยาศาสตร์แนวพุทธ

การกำหนดประเด็นปัญหาที่จะทำการศึกษาวิจัย

การกำหนดประเด็นปัญหา หรือหัวข้อสำคัญที่จะทำการศึกษาในงานวิจัยเรื่องวิทยาศาสตร์แนวพุทธ ทั้งประเด็นที่เป็นหัวข้อใหญ่ และประเด็นที่เป็นหัวข้อย่อย เบื้องต้นผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยการทบทวนเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังที่กล่าวใน บทที่ ๒ จากนั้นก็ได้นำผลของการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยดังกล่าวมากำหนดประเด็นหัวข้อสำคัญที่จะทำการศึกษา สำหรับรายละเอียดในการดำเนินการเกี่ยวกับการกำหนดประเด็นที่จะทำการศึกษาวิจัยครั้งนี้ มีดังนี้

๑. การกำหนดประเด็นปัญหาหรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่

การดำเนินการในการกำหนดประเด็นปัญหา หรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่ที่จะศึกษาในงานวิจัย เรื่องวิทยาศาสตร์แนวพุทธ เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่มีเนื้อหาสาระ

ครอบคลุมถูกต้องตามกระบวนการพฤติกรรมการศึกษาของบุคคลในสังคม และเพื่อช่วยในการจัดลำดับหัวข้อสำคัญที่จะศึกษาค้นคว้าได้ถูกต้องสัมพันธ์กัน ผู้วิจัยได้ดำเนินการโดยการนำแบบจำลององค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารมาใช้เป็นกรอบในการกำหนดประเด็นหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่ที่จะทำการศึกษาวิจัย เหตุผลเพราะ

แบบจำลองการสื่อสาร หมายถึง ตัวแทนที่แสดงถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงขององค์ประกอบต่าง ๆ ในกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ เป็นการสะท้อนให้เห็นว่าแต่ละองค์ประกอบนั้นมีหน้าที่และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกันอย่างไร ในแบบจำลองมีการกำหนดองค์ประกอบหรือตัวแปรสำคัญ ๆ แต่ละตัว ซึ่งตัวแปรเหล่านั้นถือว่าเป็นตัวแปรอิสระที่มีผลโดยตรงต่อประสิทธิภาพและผลสัมฤทธิ์ของกระบวนการสื่อสาร ซึ่งถือว่าเป็นตัวแปรตาม (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ๒๕๓๗ : ๘๑)

สำหรับแบบจำลองกระบวนการสื่อสารที่นำมาใช้ในการกำหนดประเด็นปัญหา หรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้เลือก แบบจำลองการสื่อสารตามแนวคิดของลาสเวลล์ (๑๙๗๑) มาเป็นกรอบในการกำหนด ซึ่งแบบจำลองนี้ได้กำหนดองค์ประกอบของกระบวนการสื่อสารของมนุษย์ไว้ ๕ องค์ประกอบ ดังนี้

- องค์ประกอบที่ ๑. ใคร (Who ?)
- องค์ประกอบที่ ๒. กล่าวว่าจะไร (Say What ?)
- องค์ประกอบที่ ๓. ส่งผ่านสื่ออะไร (In what channel ?)
- องค์ประกอบที่ ๔. ถึงใคร (To whom ?)
- องค์ประกอบที่ ๕. เกิดผลอย่างไร (With what effect ?)

โดยผู้วิจัยนำองค์ประกอบทั้ง ๕ องค์ประกอบ ตามแบบจำลองกระบวนการสื่อสารของลาสเวลล์มาปรับเป็นประเด็น หรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่ในงานศึกษาวิจัยเรื่อง วาทศาสตร์แนวพุทธ ดังนี้

องค์ประกอบที่ ๑. ใคร กำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อศึกษาพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับ ผู้พูด (Speaker)

องค์ประกอบที่ ๒. กล่าวว่าจะไร กำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อศึกษา พระธรรมคำสอนเกี่ยวกับ สารที่นำมาใช้สื่อสาร (Speech)

องค์ประกอบที่ ๓. ส่งผ่านอะไร กำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อศึกษาพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับ ภาษาที่ใช้ในการพูดสื่อสาร (Communication Channel)

องค์ประกอบที่ ๔. ถึงใคร กำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อศึกษาพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับ ผู้ฟัง (Audience)

องค์ประกอบที่ ๕. เกิดผลอย่างไร กำหนดเป็นประเด็นหรือหัวข้อศึกษาพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับ ผลของการพูด (Response)

๒. การกำหนดประเด็นปัญหาหรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อย

หลังจากการกำหนดประเด็น หรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่ที่จะทำการศึกษาวิจัยเสร็จเรียบร้อยแล้ว ลำดับต่อมาผู้วิจัยได้นำประเด็น หรือหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อใหญ่แต่ละหัวข้อย่อยดังกล่าวมากำหนดหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อย เพื่อใช้เป็นแนวทางในการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดของเนื้อหาต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ที่จะทำการวิจัย สำหรับกรอบที่นำมาใช้ในการกำหนดหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อย ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้ คือ

๑) กำหนดหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อยตามแบบอย่างในหนังสือตำราวาทวิทยาหรือวิชาการพูด ดังรายละเอียดที่กล่าวในบทที่ ๒ ในหัวข้อความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพูดสื่อสาร

๒) กำหนดหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อยขึ้นมาใหม่ กล่าวคือ หากหัวข้อย่อยข้อใดมิปรากฏในพระไตรปิฎก แต่ไม่มีกำหนดในหนังสือตำราวาทวิทยา ตามที่อ้างในข้อที่ ๑) ผู้วิจัยจะกำหนดหัวข้อย่อยดังกล่าวขึ้นมาใหม่

การตั้งสมมติฐานการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการ โดยการพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของการวิจัยที่ได้กำหนดว่า ๑) เพื่อศึกษาพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดในพระไตรปิฎก ตามแบบจำลอง

องค์ประกอบของกระบวนการติดต่อสื่อสาร และ ๒) เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยไปใช้ในการเรียนการสอนรายวิชาวาทกรรมและรายวิชาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการพูดแก่นักศึกษา จากนั้นได้นำจุดมุ่งหมายทั้ง ๒ ประการ มากำหนดเป็นกรอบในการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่จะทำการวิจัย โดยแบ่งการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลออกเป็นสองส่วน คือ

ส่วนแรก ศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับคำอธิบายเนื้อหาต่าง ๆ ในหนังสือ ตำรา ด้านวาทวิทยา หรือวิชาการพูด จำนวน ๑๐๒ เล่ม ผลของการศึกษาดังรายละเอียดตามที่กล่าวไปแล้วในหัวข้อความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการพูดสื่อสารในบทที่ ๒

ส่วนที่สอง ศึกษารวบรวมข้อมูลพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งผลจากการศึกษาค้นคว้าปรากฏว่า สามารถรวบรวมข้อมูลพระธรรมคำสอนในส่วนที่เกี่ยวกับการพูดสื่อสารได้จำนวน ๑๐๗๓ ข้อธรรม (ดังแสดงในภาคผนวก รายการที่ ๓)

หลังจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลทั้งสองส่วนเสร็จสิ้นลง ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาดังกล่าวมากำหนดกรอบความคิดในการตั้งสมมติฐานการวิจัยดังนี้ คือ

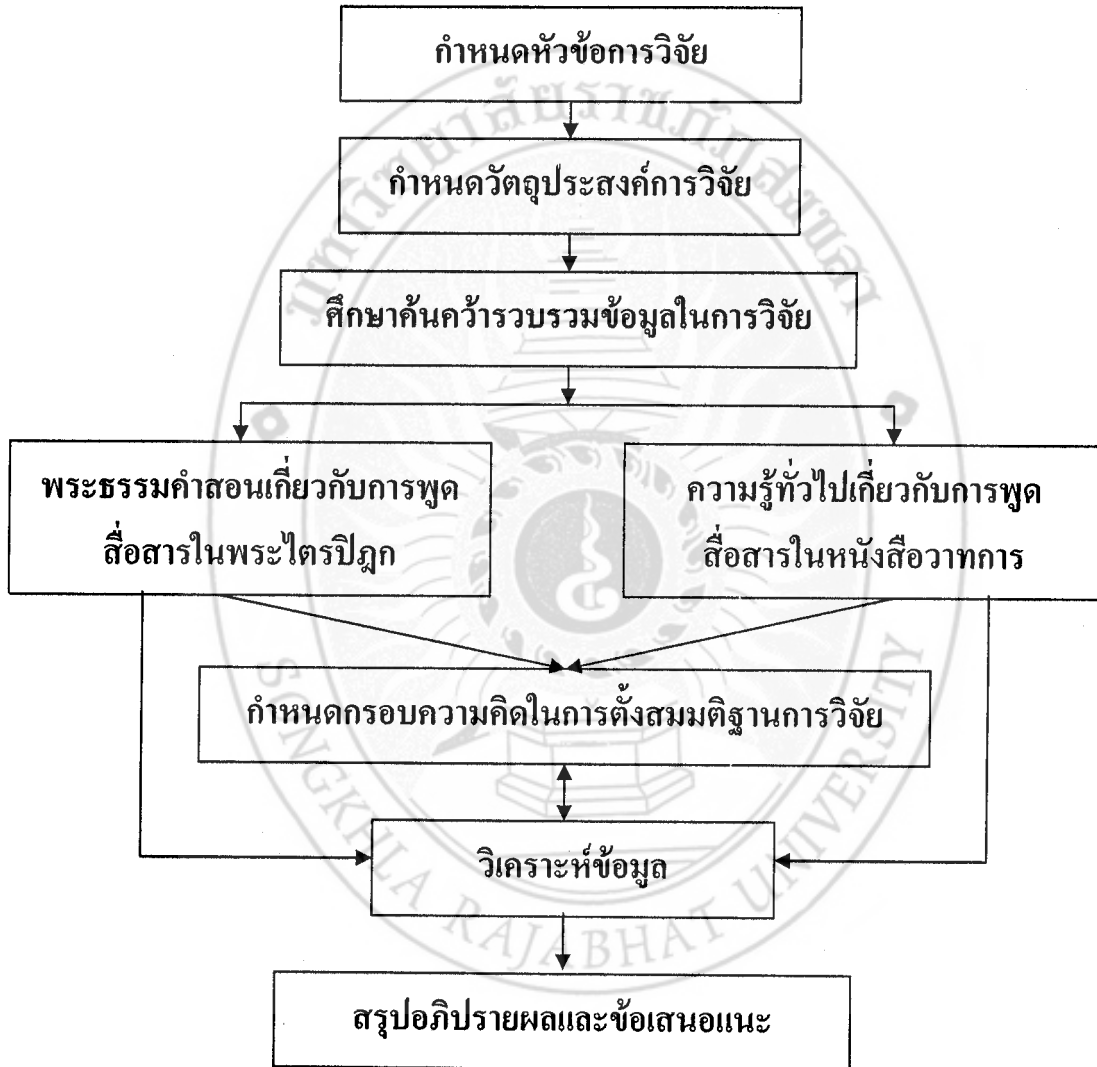
“พระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดในพระไตรปิฎก สามารถนำมาใช้ในการสอนรายวิชาวาทกรรม และวิชาที่เกี่ยวกับการพูดได้”

การออกแบบการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการโดยการศึกษาค้นคว้าข้อมูลสำหรับนำมาใช้ในการออกแบบการวิจัย จากตำราด้านระเบียบวิธีวิจัยสาขาสังคมศาสตร์ และจากรายงานวิจัยเรื่องต่าง ๆ ด้านสาขาปรัชญาและสาขาภาษาไทย หลังเสร็จสิ้นการศึกษาค้นคว้า ผู้วิจัยได้เลือกระเบียบวิธีวิจัยประเภทการวิจัยจากเอกสาร มาเป็นแบบการวิจัย โดยผู้วิจัยนำคำอธิบายของสุวรรณ สุวรรณวณิช (๒๕๒๕:๑๑) ที่ได้อธิบายว่า การวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ การวิจัยที่จัดทำขึ้นโดยค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ที่ใช้พิสูจน์สมมติฐานในการวิจัยจากเอกสารที่มีผู้จัดทำขึ้นไว้แล้ว รวมกับนำตัวอย่างแบบการวิจัยจากรายงานวิจัยตามที่กล่าวข้างต้นมาใช้เป็นข้อมูลในการตัดสินใจเลือก ทั้งนี้เพราะผู้วิจัยมีความเห็นว่าแบบวิจัยจากเอกสารตามคำอธิบายดังกล่าวเป็นแบบการวิจัยที่มีความเหมาะสมสอดคล้องกับหัวข้อเรื่อง และวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดใน

งานวิจัยเรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธดังรายละเอียดตามที่กล่าวไว้ในบทที่ ๑ เป็นอย่างยิ่ง
สำหรับการออกแบบการวิจัยครั้งนี้ แผนการดำเนินการทั้งหมดแสดงด้วยแผนภูมิ ได้ดังนี้

แผนภูมิที่ ๓.๑ แสดงการออกแบบการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. วิธีการเลือกเอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

การเลือกเอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลที่จะศึกษาวิจัยในงานวิจัยครั้งนี้ ซึ่งได้แก่ พระธรรมคำสอนเกี่ยวกับพุดในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผู้วิจัยได้เลือกหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๑-๔๕ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๒๕ เป็นเอกสารแหล่งข้อมูลในการวิจัย โดยนำแนวทางของ คุชฎี สิตลวรารักษ์ (๒๕๓๒ : ๔๖-๔๘) ที่ได้ศึกษาและกล่าวถึงความเชื่อถือได้ของหนังสือพระไตรปิฎกฉบับหลวง ในงานวิทยานิพนธ์ระดับคุชฎีบัณฑิต เรื่อง การศึกษาในสังคัมภีร์พุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเสนอต่อจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มาเป็นเกณฑ์ในการตัดสินใจเลือก สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับเกณฑ์ในการตรวจสอบถึงความเชื่อถือได้ของหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕ ที่คุชฎี สิตลวรารักษ์ ใช้เป็นเหตุผลในการกำหนดเอกสาร และแหล่งข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ เนื้อความสำคัญ มีดังนี้

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา

คุชฎี สิตลวรารักษ์ ได้อธิบายเกี่ยวกับการจัดตามลำดับชั้นว่ามี ๕ ประเภท คือ

๑.) พระไตรปิฎก เรียกว่า บาลี จัดเป็นวรรณกรรมเก่าแก่ที่สุด ประกอบด้วยคัมภีร์ต่าง ๆ ดังนี้ (๑) วินัยปิฎก (๒) สุตตันตปิฎก (๓) อภิธรรมปิฎก

๒.) อรรถกถา เรียกว่า อรรถกถา หรือ วัฒนนา เป็นวรรณกรรมที่อธิบายพระไตรปิฎกในแง่มุมต่าง ๆ ถือเป็นหลักฐานชั้นที่สอง

๓.) ฎีกา เป็นวรรณกรรมที่อธิบายอรรถกถา ถือเป็นหลักฐานชั้นที่สาม

๔.) อนุฎีกา เป็นวรรณกรรมที่อธิบายฎีกาอีกทีหนึ่ง ถือเป็นหลักฐานชั้นที่สี่

๕.) สัทททาวิเลศ เป็นวรรณกรรมว่าด้วยไวยากรณ์ภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ และคำอธิบายศัพท์ต่าง ๆ ถือเป็นหลักฐานประกอบ

เกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสารแหล่งข้อมูลในการวิจัย

คุชฎี ได้พิจารณาคุณค่าภายนอกและคุณค่าภายในของเอกสารที่จะนำมาศึกษาในงานวิทยานิพนธ์ดังกล่าว โดยใช้เกณฑ์ในการพิจารณา ดังนี้คือ

๑) เอกสารนั้นมีแหล่งที่มาที่น่าเชื่อถือได้หรือไม่ และเป็นเอกสารที่เชื่อถือได้ยิ่งกว่า

เอกสารอื่นๆ หรือไม่ โดยแจกรายละเอียดเป็น (๑) ผู้เขียนเอกสาร คือ ใคร (เมื่อไร) (๒) เป็นเอกสารต้นฉบับ แปร คัดลอกหรือปรับปรุง ถ้าไม่ใช่ต้นฉบับจะเชื่อถือได้หรือไม่ว่า เป็นข้อมูลที่ตรงกับต้นฉบับ (๓) เอกสารนั้นมีวัตถุประสงค์อย่างไรในการเผยแพร่

๒) เอกสารนั้นมีข้อมูลที่ตอบคำถามได้อย่างแท้จริงหรือไม่ แจกรายละเอียดเป็น (๑) ผู้เขียนเอกสารนั้นเป็นผู้ที่เชี่ยวชาญและมีความสามารถในสิ่งที่เขียนหรือไม่ (๒) ผู้เขียนเอกสารนั้น มีแหล่งอ้างอิงที่เชื่อถือได้หรือไม่ (๓) ในเอกสารนั้นมีความตั้งใจบิดเบือนความจริง หรือแทรกความคิดเห็นส่วนตัวหรือไม่ (๔) เอกสารสื่อความชัดเจนหรือไม่

ปรากฏว่า เอกสารที่เชื่อถือได้มากที่สุด ทั้งในแง่เปรียบเทียบกับวรรณกรรมพระพุทธศาสนาด้วยกัน และในแง่การให้ข้อมูลที่ตรงต่อการตอบคำถามการวิจัย ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ โดยคุณฎีกาให้เหตุผลว่า เพราะหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับนี้ มีคุณสมบัติเชื่อถือได้ดังนี้ คือ

๑.) เป็นเอกสารแปลถอดความจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ที่กระทำโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับกันในยุคสมัยนั้น ๆ จากนั้นก็มีการสังคายนาคัดลอกสอบทานกันเรื่อยมาโดยผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนา

๒.) พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวงนี้ มีวัตถุประสงค์ในการเผยแพร่เช่นเดียวกับพระไตรปิฎกฉบับอื่น ๆ คือ เพื่อเป็นเอกสารอ้างอิง (สำหรับชาวไทย) เกี่ยวกับวิชาการทางพระพุทธศาสนา

๓.) ข้อความในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง และพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี เชื่อถือได้ว่าไม่มีความคิดเห็นส่วนตัวของผู้คัดลอกและผู้แปล

๔.) ข้อความในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ สื่อความหมายได้ชัดเจนตามหลักภาษาไทย สามารถสืบค้นข้อมูลเพื่อตอบคำถามในการวิจัยได้

๒. รายละเอียดเกี่ยวกับเอกสารที่เป็นแหล่งข้อมูลในการวิจัย

หนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕ ที่ใช้เป็นเอกสารแหล่งข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วยคำภีร์และหัวข้อธรรมสำคัญต่าง ๆ ดังนี้ (พระราชวรมุนี ๒๕๒๓ : ๓๘-๔๕)

๒.๑ พระวินัยปิฎก มีจำนวน ๘ เล่ม ประกอบด้วย

เล่ม ๑. มหาวีถักค์ ปฐมภาค ว่าด้วยปาราชิก สังฆทิสส และอนัตยสิกขาบท (สิกขาบทในปาฏิโมกข์ฝ่ายภิกษุสงฆ์ ๑๕ ข้อแรก)

เล่ม ๒. มหาวิงค์ ทุตติยภาค ว่าด้วยสิกขาบทเกี่ยวกับอาบัติเบาของภิกษุ
(เป็นอันครบสิกขาบท ๒๒๗ หรือศีล ๒๒๗)

เล่ม ๓. ภิกษุณีวิงค์ ว่าด้วยสิกขาบท ๓๑๑ ของภิกษุณี

เล่ม ๔. มหาวรรค ภาค ๑ มี ๔ ชั้นชกะ ว่าด้วยการอุปสมบท (เริ่มเรื่อง
ตั้งแต่ตรัสรู้ และประดิษฐานพระศาสนา) อุโบสถ จำพรรษา และปวารณา

เล่ม ๕. มหาวรรค ภาค ๒ มี ๖ ชั้นชกะ ว่าด้วยเรื่องเครื่องนุ่ง เก้า
กฐิน จีวร นิคกรรม และการทะเลาะวิวาทและสามัคคี

เล่ม ๖. จุลวรรค ภาค ๑ มี ๔ ชั้นชกะ ว่าด้วยเรื่องนิกกรรมวุฒฐานวิธิ
และการระงับอธิกรณ์

เล่ม ๗. จุลวรรค ภาค ๒ มี ๘ ชั้นชกะ ว่าด้วยข้อบัญญัติปลีกย่อย เรื่อง
เสนาสนะ สังฆเภท วัตรต่าง ๆ การงดสวดปาฏิโมกข์ เรื่องภิกษุณี เรื่องสังคายนาครั้งที่ ๑
และครั้งที่ ๒

เล่ม ๘. ปรีวาร มหาวิงค์ ๑๖ มหาวาร คู่มือถามตอบซ่อมความรู้พระวินัย
๒.๒ พระสูตรต้นตปิฎก มีจำนวน ๒๕ เล่ม ประกอบด้วย

๒.๒.๑ ทีฆนิกาย ๓ เล่ม

เล่ม ๙. สีสันชวรรค มีพระสูตรขนาดยาว ๑๓ สูตร หลายสูตร กล่าวถึงจุด
ศีล มัชฌิมศีล มหาศีล

เล่ม ๑๐. ทีฆนิกาย มหาวรรค มีพระสูตรยาว ๑๐ สูตร ส่วนมากชื่อเริ่ม
ด้วย “มหา” เช่น มหาปรินิพพานสูตร มหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น

เล่ม ๑๑. ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มีพระสูตรยาว ๑๑ สูตร เริ่มด้วยปาฎิก
สูตร หลายสูตรมีชื่อเสียงเช่น จักกวัตติสูตร อักคัญญสูตร สิงคาลกสูตร และสังคีติสูตร

๒.๒.๒ มัชฌิมนิกาย ๓ เล่ม

เล่ม ๑๒. มัชฌิมนิกาย มูลป้อนาสกั บันตัน มีพระสูตรขนาดกลาง ๕๐ สูตร

เล่ม ๑๓. มัชฌิมนิกาย มัชฌิมป้อนาสกั บันกลาง มีพระสูตรขนาดกลาง
๕๐ สูตร

เล่ม ๑๔. มัชฌิมนิกาย อุปริป้อนาสกั บันปลาย มีพระสูตรขนาดกลาง
๕๒ สูตร

๒.๒.๓ สังกุตตนิคาย ๕ เล่ม

เล่ม ๑๕. สังกุตตนิคาย สกาวรรค รวมคาถาภายิตที่ตรัสและกล่าวตบ
บุคคลต่าง ๆ เช่น เทวดา มาร ภิกษุณี พราหมณ์ พระเจ้าโกศล เป็นต้น จัดเป็นกลุ่มเรื่องตาม
บุคคลและสถานที่มี ๑๑ สังกุตต์

เล่ม ๑๖. สังกุตตนิคาย นิทานวรรค ครั้งเล่ม ว่าด้วยเหตุปัจจัย คือหลัก
ปฏิบัติสมุปปาท นอกนั้น มีเรื่องชาตุ การบรรลุธรรม สังสารวัฏ ลาภสักการะ เป็นต้น
จัดเป็น ๑๐ สังกุตต์

เล่ม ๑๗. สังกุตตนิคาย ชันชววรรค ว่าด้วยเรื่องขันธ ๕ ในแง่มุมต่าง ๆ มี
เรื่องเบ็ดเตล็ด รวมทั้งเรื่อง สมာธิและทิวฐิต่าง ๆ ปะปนอยู่บ้าง จัดเป็น ๑๓ สังกุตต์

เล่ม ๑๘. สังกุตตนิคาย สพายตนวรรค เกือบครึ่งเล่มว่าด้วยอายตนะ ๖
ตามแนวไตรลักษณ์ เรื่องอื่นมีเบญจศีล ข้อปฏิบัติให้ถึงอสังขตะ อันตคาหิกทิวฐิ เป็นต้น
จัดเป็น ๑๐ สังกุตต์

เล่ม ๑๙. สังกุตตนิคาย มหาวรรค ว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม ๓๗ แต่
เรียงลำดับเป็นมรรค โพชฌงค์ สติปัฏฐาน อินทรีย์ สัมมปธาน พละ อธิปไตย รวมทั้ง
เรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น นิเวศน์ สังโยชน์ อริยสังข์ ฌาน ตลอดจนองค์คุณของพระโสดาบันและ
อานิสงส์ของการบรรลุโสดาปัตติผล จัดเป็น ๑๒ ยุตต์ (พึงสังเกตว่าคัมภีร์นี้ เริ่มต้นด้วยการ
ย้ำความสำคัญของความมีกัลยาณมิตรเป็นจุดเริ่มต้นเข้าสู่มรรค)

เล่ม ๒๐. อังกุตตรนิคาย เอก-ทุก ดิกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๑ หมวด
๒ หมวด ๓ รวมทั้งเรื่องเอตทัคคะ

เล่ม ๒๑. อังกุตตรนิคาย จตุกกนิบาต ว่าด้วยธรรม หมวด ๔

เล่ม ๒๒. อังกุตตรนิคาย ปัญจก-ฉกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด ๕-๖

เล่ม ๒๓. อังกุตตรนิคาย สัตตก-อัฐฐก-นวกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด ๗-

๘-๙

เล่ม ๒๔. อังกุตตรนิคาย ทสก-เอกาทสกนิบาต ว่าด้วยธรรมหมวด ๑๐-๑๑

ในอังกุตตรนิคาย มีข้อธรรมหลากหลายลักษณะ ตั้งแต่ทิวฐิธัม
มีกัตตะ ถึง ปรมัตตะ ทั้งสำหรับบรรพชิต และสำหรับคฤหัสถ์ กระจายกันอยู่โดยเรียงตาม
จำนวน

๒.๒.๕ ขุททกนิกาย ๘ เล่ม

เล่ม ๒๕. ขุททกนิกาย รวมคัมภีร์ย่อย ๕ คือ ขุททกปาฐะ (บทสวดย่อยๆ โดยเฉพาะมงคลสูตร รตนสูตร กรณียเมตตสูตร) ธรรมบท (เฉพาะตัวคาถาทั้ง ๔๒๓) อุทาน (พุทธอุทาน ๘๐) อิติวุตตกะ (พระสูตรที่ไม่ขึ้นต้นด้วย “เอวมเม สุต” แต่เชื่อมความเข้าสู่คาถา ด้วยคำว่า “อติ วุจติ” รวม ๑๑๒ สูตร) และสุตตนิบาต (ชุมนุมพระสูตรชุดพิเศษ ซึ่งเป็นคาถาล้วนหรือมีความนำเป็นร้อยแก้ว รวม ๗๑ สูตร)

เล่ม ๒๖. ขุททกนิกาย มีคัมภีร์ย่อยเป็นคาถาล้วน ๔ คือ วิมานวัตถุ (เรื่องผู้เกิดในสวรรค์อยู่วิมาน เล่าการทำความดีของตนในอดีต ที่ทำให้ได้ไปเกิดเช่นนั้น ๘๕ เรื่อง) เปตวัตถุ (เรื่องเปรตเล่ากรรมชั่วในอดีตของตน ๕๑ เรื่อง) เถรีคาถา (คาถาของพระอรหันตเถระ ๒๖๔ รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกสงบประณีตในการบรรลุธรรม เป็นต้น) เถรีคาถา (คาถาของพระอรหันตเถรี ๗๗ รูป ที่กล่าวแสดงความรู้สึกเช่นนั้น)

เล่ม ๒๗. ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ รวมคาถาแสดงคติธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ และมีคาถาภาษิตของผู้อื่นปนอยู่บ้าง ภาคแรก ตั้งแต่เรื่องที่มีคาถาเดียว (เอกนิบาต) ถึงเรื่องมี ๔๐ คาถา (จัดดาฬีสนิบาต) รวม ๕๒๕ เรื่อง

เล่ม ๒๘. ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๒ รวมคาถาอย่างในภาค ๑ นั้น เพิ่มอีก แต่เป็นเรื่องอย่างยาว ตั้งแต่เรื่องมี ๕๐ คาถา (ปัญญาสนิบาต) ถึงเรื่องมีคาถามากมาย (มหานิบาต) จบลงด้วยมหาเวสสันดรชาดก ซึ่งมี ๑,๐๐๐ คาถา รวมอีก ๒๒ เรื่อง บรรจบทั้งสองภาค เป็น ๕๔๗ ชาดก

เล่ม ๒๙. ขุททกนิกาย มหานิทเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตร ในอัฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๐. ขุททกนิกาย จุพนิทเทศ ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายขยายความพระสูตร ๑๖ สูตร ในปารายนวรรคและขัคนวิสามนสูตรในอุรควรรค แห่งสุตตนิบาต

เล่ม ๓๑ ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิตามรรค ภาษิตของพระสารีบุตรอธิบายข้อธรรมที่ลึกซึ้งต่าง ๆ เช่น เรื่อง ญาณ ทิฏฐิ อานาปาน อินทรีย์ วิโมกข์ เป็นต้น อย่างพิสดารเป็นทางแห่งปัญญาแตกฉาน

เล่ม ๓๒ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๑ คาถาประพันธ์แสดงประวัติ โดยเฉพาะในอดีตชาติ เริ่มด้วยพุทธอุปทาน (ประวัติของพระพุทธเจ้า) ปัจเจกพุทธอุปทาน (เรื่องราวของพระปัจเจกพุทธเจ้า) ต่อด้วยเถรอุปทาน (อรรถประวัติแห่งพระอรหันตเถระ) เรียงลำดับเริ่มแต่พระสารีบุตร ตามด้วยพระมหาโมคคัลลานะ พระมหากัสสปะ พระอนุรุทธ พระปุลณมันตานีบุตร พระอุบาลี พระอัญญาโกณฑัญญะ พระปิณฑโฆถการทวาชะ พระขทิวณियเรวตะ พระอานนท์ ต่อเรื่อยไปจนจบภาค ๑ รวมพระอรหันตเถระ ๔๑๐ รูป

เล่ม ๓๓ ขุททกนิกาย อปทาน ภาค ๒ คาถาประพันธ์แสดงอรรถประวัติ พระอรหันตเถระต่ออีกจนถึงรูปที่ ๕๕๐ ตอนนั้นเป็นเถรอุปทานแสดงเรื่องราวของพระอรหันตเถรี ๔๐ เรื่อง เริ่มด้วยพระเถรีที่ไม่คูนนาม ๑๖ รูป ต่อด้วยพระเถรีที่สำคัญเรียงลำดับ คือ พระมหาปชาบดีโคตมี พระเขมา พระอุบลวรรณา พระปฎาจารา พระกมลทลเกสี พระกิสาโคตมี พระธรรมทินนา พระสกุลา พระนันทา พระโสณา พระภัททกาปิตานี พระยโสธรา และท่านอื่น ๆ ต่อไปจนจบ ครั้นจบอุปทานแล้ว ท้ายเล่ม ๓๓ นี้ มีคัมภีร์ **พุทธวงศ์** เป็นคาถาประพันธ์แสดงเรื่องของพระพุทธเจ้าในอดีต ๒๔ พระองค์ที่พระพุทธเจ้าพระองค์ปัจจุบันเคยได้ทรงเฝ้าและได้รับพยากรณ์จนถึงประวัติของพระองค์เอง รวมเป็นพระพุทธเจ้า ๒๕ พระองค์ จบแล้วมีคัมภีร์สั้น ๆ ชื่อ **จริยาปิฎก** เป็นท้ายสุด แสดงพุทธจริยาในอดีตชาติ ๓๕ เรื่องที่มีแล้วในชาดก แต่เล่าด้วยคาถาประพันธ์ใหม่ ซึ่งตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีบางข้อ

๒.๓ พระอภิธรรมปิฎก มีจำนวน ๑๒ เล่ม ประกอบด้วย

เล่ม ๓๔ ธรรม สังคณี ปกรณ์ ด้นเล่มแสดงมาติกา (แม่บท) อันได้แก่ บทสรุปแห่งธรรมทั้งหลายที่จัดเป็นชุด ๆ มีทั้งชุด ๓ เช่นจัดทุกสิ่งทุกอย่างประดามีเป็นกุศลธรรม อกุศลธรรม อภัยกถุทธธรรม ชุดหนึ่ง เป็นอดีตธรรม อนาคตธรรม ปัจจุบันธรรม ชุดหนึ่ง ฯลฯ และชุด ๒ เช่นจัดทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสังขตธรรม อสังขตธรรม ชุดหนึ่ง รูปิธรรม อรูปิธรรม ชุดหนึ่ง โลเกียธรรม โลกุตตรธรรม ชุดหนึ่ง เป็นต้น รวมทั้งหมดมี ๑๖๔ ชุด หรือ ๑๖๔ มาติกา จากนั้นขยายความมาติกาที่ ๑ เป็นตัวอย่าง แสดงให้เห็นกุศลธรรม อกุศลธรรม และอภัยกถุทธธรรม ที่กระจายออกไปโดย จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ท้ายเล่มมีอีก ๒ บท แสดงคำอธิบายย่อหรือคำจำกัดความข้อธรรมทั้งหลายในมาติกาที่กล่าวถึงข้างต้นจนครบ ๑๖๔ มาติกา ได้คำจำกัดความข้อธรรมใน ๒ บท เป็น ๒ แบบ (แต่บทท้ายจำกัดความไว้เพียง ๑๒๒ มาติกา)

เล่ม ๓๕. วิภังค์ ปกรณ์ ยกหลักธรรมสำคัญ ๆ ขึ้นมาแจกแจงแยกแยะ อธิบายกระจายออกให้เห็นทุกแง่มุมชัดเจนจบไปเป็นเรื่อง ๆ รวมอธิบายทั้งหมด ๑๘ เรื่อง คือ ขันธ ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อริยสัจ ๔ อินทริย ๒๒ ปฏิจสมุปบาท สติปัญญา ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิบาธ ๔ โพชฌงค์ ๗ มรรคมืองค์ ๘ ฌาน อัปปมัญญา สีล ๕ ปฏิสัมภิทาน ๔ ญาณ ประเภทต่าง ๆ และเปิดเตล็ดว่าด้วยอภุศลธรรมต่าง ๆ อธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่าวิภังค์ของ เรื่องนั้น ๆ เช่น อธิบายขันธ ๕ ก็เรียกขันธวิภังค์ เป็นต้น รวมมี ๑๘ วิภังค์

เล่ม ๓๖. ธาตุกถา บุคคลบัญญัติปกรณ์ นำข้อธรรมในมาติกาทั้งหลายและ ข้อธรรมอื่น ๆ อีก ๑๒๕ อย่าง มาจัดเข้าในขันธ ๕ आयตนะ ๑๒ และธาตุ ๑๘ ว่าข้อใดได้หรือ ไม่ได้ในอย่างไหน ๆ และบุคคลบัญญัติ บัญญัติความหมายของชื่อที่ใช้เรียกบุคคลต่าง ๆ ตาม คุณธรรม เช่นว่า “โสคาบัน” ได้แก่ บุคคลผู้ละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม ๓๗. กถาวัตถุ ปกรณ์ คัมภีร์ที่พระโมคคัลลีนุตรติสสเถระ ประธาน การสังคายนาครั้งที่ ๓ เรียบเรียงขึ้น เพื่อแก้ความเห็นผิดของนิกายต่าง ๆ ในพระพุทธศาสนา ครั้งนั้น ซึ่งได้แตกแยกกันออกไปแล้วถึง ๑๘ นิกาย เช่น ความเห็นว่า พระอรหันต์เสื่อมจาก อรหัตตผลได้ เป็นอรหันต์พร้อมกับการเกิดได้ ทุกอย่างเกิดจากกรรม เป็นต้น ประพันธ์เป็น คำปุจฉาวิสัชนา มีทั้งหมด ๒๑๕ กถา

เล่ม ๓๘. ยมก ปกรณ์ ภาค ๑ คัมภีร์อธิบายหลักธรรมสำคัญให้เห็น ความหมายและขอบเขตอย่างชัดเจน และทดสอบความรู้อย่างลึกซึ้ง ด้วยวิธีตั้งคำถามย้อนกัน เป็นคู่ ๆ (ยมก แปลว่า คู่) เช่น ถามว่า ธรรมทั้งปวงที่เป็นกุศล เป็นกุศลมูล หรือว่าธรรมทั้ง ปวงที่เป็นกุศลมูล เป็นกุศล, รูป (ทั้งหมด) เป็นรูปขันธ หรือว่ารูปขันธ (ทั้งหมด) เป็นรูป, ทุกข์ (ทั้งหมด) เป็นทุกขสัจจ์ หรือว่าทุกขสัจจ์ (ทั้งหมด) เป็นทุกข์ หลักธรรมที่นำมาอธิบาย ในเล่มนี้มี ๗ คือ มูล (เช่นกุศลมูล) ขันธ आयตนะ ธาตุ สัจจะ สังขาร อนุสัย ถามตอบ อธิบายเรื่องใด ก็เรียกว่ายมกของเรื่องนั้น ๆ เช่น มูลยมก ขันธยมก เป็นต้น เล่มนี้ จึงมี ๗ ยมก

เล่ม ๓๙. ยมก ปกรณ์ ภาค ๒ ถามตอบอธิบาย หลักธรรมเพิ่มเติมจากภาค ๑ อีก ๓ เรื่อง คือ จิตตยมก ธรรมยมก (กุศล-อกุศล-อัพยาทธรรม) อินทริยยมก บรรจบเป็น ๑๐ ยมก

เล่ม ๔๐. มหา ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๑ คัมภีร์ปัญฐาน อธิบายปัจจัย ๒๔ โดย พิศดาร แสดงความสัมพันธ์อิงอาศัยเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแง่ด้านต่าง ๆ ธรรมที่นำมาอธิบาย ก็คือ ข้อธรรมที่มีในมัตติกาคือ แม่บท หรือบทสรุปธรรม ซึ่งกล่าวไว้แล้วใน คัมภีร์สังคณินันตนเอง แต่อธิบายเฉพาะ ๑๒๒ มัตติกาแรกที่เรียกว่า อภิธรรมมัตติกา ปัญฐานเล่มแรกนี้ อธิบายความหมายของปัจจัย ๒๔ เป็นการปูพื้นความเข้าใจเบื้องต้นก่อน จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อหาของเล่ม คือ อนุโลมติกปัญฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ (ติกมัตติกา) โดยปัจจัย ๒๔ นั้น เช่นว่า กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (เพราะศรัทธา จึงให้ทาน จึงสมาทานศีล จึงบำเพ็ญฌาน จึงเจริญวิปัสสนา ฯลฯ) กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย (คิดถึงทานที่ตนได้ให้ ศีลที่ได้รักษาแล้ว ดีใจ ยึดเป็นอารมณ์แน่นหนาจนเกิดราคะ ทิฏฐิ, มีศรัทธา มีศีล มีปัญญา แล้วเกิดมานะว่า ฉันดีกว่า เก่งกว่า หรือเกิดทิฏฐิวา ต้องทำอย่างเรานี้เท่านั้น จึงถูกต้อง ฯลฯ) อกุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมโดยอุปนิสสยปัจจัย (เพราะความอยากบางอย่าง หรือเพราะมานะ หรือทิฏฐิ จึงให้ทาน จึงรักษาศีล จึงทำฌานให้เกิด ฯลฯ) กุศลธรรมเป็นปัจจัยแก่อกุศลธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (คิดถึงฌานที่ตนเคยได้แต่มาเสื่อมไปเสียแล้ว เกิดความโทมนัส ฯลฯ) อย่างนี้เป็นต้น (เล่มนี้อธิบายแต่ในเชิงอนุโลมคือตามนัยปกติไม่อธิบายตามนัยปฏิเสฐจึงเรียกว่าอนุโลมปัญฐาน)

เล่ม ๔๑ มหา ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๒ อนุโลมติกปัญฐาน ต่อ คือ อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทชุด ๓ ต่อจากเล่ม ๔๐ เช่น อดีตธรรมเป็นปัจจัยแก่ปัจจุบันธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (พิจารณารูปเสียงเป็นต้นที่ดับเป็นอดีตไปแล้วว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เกิดความโทมนัสขึ้น ฯลฯ) เป็นต้น

เล่ม ๔๒ มหา ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๓ อนุโลมทุกปัญฐาน อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลาย ในแม่บทชุด ๒ (ทุกมัตติกา) เช่น โลภียธรรมเป็นปัจจัยแก่โลภียธรรม โดยอาร์มมณปัจจัย (รูปายตนะ เป็นปัจจัยแก่จักขุวิญญาณ ฯลฯ) ดังนี้ เป็นต้น

เล่ม ๔๓ ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๔ อนุโลมทุกปัญฐานต่อ

เล่ม ๔๔ ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๕ ยังเป็นอนุโลมปัญฐาน แต่อธิบายความเป็นปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายในแม่บทต่าง ๆ ข้ามชุดกันไปมา ประกอบด้วย อนุโลมทุกติกปัญฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมัตติกา) กับธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมัตติกา) เช่น อธิบาย “กุศลธรรมที่เป็นโลกุตตรธรรม เป็นปัจจัยแก่กุศลธรรม ที่เป็นโลกียธรรม โดยอธิปติ

ปัจจัย” เป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมติกทุกปัญฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) กับ ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) อนุโลมติกติกปัญฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) กับ ธรรมในแม่บทชุด ๓ (ติกมาติกา) โยระหว่างต่างชุดกัน เช่นอธิบายว่า “กุศลธรรมที่เป็นอดีต ธรรมเป็นปัจจัยแก่กุศลธรรมที่เป็นปัจจุบันธรรมเป็นอย่างไร เป็นต้น อนุโลมทุกทุกปัญฐาน ธรรมในแม่บทชุด ๒ (ทุกมาติกา) กับธรรมในบทชุด ๒ (ทุกมาติกา) โยระหว่างต่างชุดกัน เช่น ชุดโลกียะ โลกุตตระ กับชุดสังขตอสังขตะ เป็นต้น

เล่ม ๔๕ ปัญฐาน ปกรณ์ ภาค ๖ เป็นปัจจนียปัญฐาน คืออธิบายความเป็น ปัจจัยแก่กันแห่งธรรมทั้งหลายอย่างเล่มก่อน ๆ นั้นเอง แต่อธิบายแง่ปฏิเสธ แยกเป็นปัจจนีย ปัญฐาน คือ ปฏิเสธ + ปฏิเสธ เช่นว่า ธรรมที่ไม่ใช่กุศล อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลเกิดขึ้นโดย เหตุปัจจัย เป็นอย่างไร อนุโลมปัจจนียปัญฐาน คือ อนุโลม + ปฏิเสธ เช่นว่า อาศัยโลกิย ธรรม ธรรมที่ไม่ใช่โลกุตตระธรรม เกิดขึ้นโดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร ปัจจนียอนุโลมปัญฐาน คือ ปฏิเสธ + อนุโลม เช่นว่า อาศัยธรรมที่ไม่ใช่กุศลธรรมที่เป็นอกุศล เกิดขึ้น โดยเหตุปัจจัย เป็นอย่างไร และในทั้ง ๓ แบบนี้ แต่ละแบบ จะอธิบายโดยใช้ธรรมในแม่บทชุด ๓ แล้วต่อ ด้วยชุด ๒ แล้วข้ามชุดระหว่างชุด ๒ กับชุด ๓ ชุด ๓ กับชุด ๒ ชุด ๓ กับชุด ๓ ชุด ๒ กับชุด ๒ จนครบทั้งหมดเหมือนกัน ดังนั้นแต่ละแบบจึงแยกซอยละเอียดออกไปเป็น ทิก ทุก ทุกติก ติก ทุก ติกติก ทุกทุก ตามลำดับ (เขียนให้เต็มเป็น ปัจจนียติกปัญฐาน ปัจจนียทุกปัญฐาน ปัจจนี ยทุกติกปัญฐาน ฯลฯ ดังนี้เรื่อยไป จนถึงท้ายสุดคือ ปัจจนียอนุโลมทุกทุกปัญฐาน)

คัมภีร์ปัญฐานนี้ ท่านอธิบายค่อนข้างละเอียดเฉพาะเล่มต้น ๆ เท่านั้น เล่ม หลัง ๆ ท่านแสดงไว้แต่หัวข้อหรือแนว และทิ้งไว้ให้ผู้เข้าใจแนวนั้นแล้วเอาไปแจกแจงโดย พิสดารเอง

พระอรรถกถาจารย์ก็กล่าวว่า พระไตรปิฎกมีเนื้อความทั้งหมด ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๒ แบ่งเป็น พระวินัยปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓ พระสุตตันตปิฎก ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓ และพระอภิธรรมปิฎก ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๓

๓. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยจากหนังสือพระไตรปิฎก จำนวน ๔๕ เล่ม ดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการดังนี้

๓.๑ การสำรวจข้อมูลเพื่อการวิจัย กระทำโดยการอ่านครั้งที่หนึ่ง เพื่อพิจารณาว่ามีข้อมูลเพียงพอที่ทำการศึกษาวิจัยหรือไม่

๓.๒ การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย กระทำโดยการอ่านครั้งที่สอง เพื่อค้นคว้าบันทึกข้อมูลพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดสื่อสารไปตามลำดับจากเล่มที่ ๑-๔๕

๓.๓ การตรวจสอบข้อมูลในการวิจัย กระทำโดยการอ่านครั้งที่สาม เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่นำมาศึกษาวิจัยอีกครั้ง

การจัดกระทำกับข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

๑. การจำแนกข้อมูล

ข้อมูลพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับหลักการพูดในพระไตรปิฎก ที่รวบรวมมาได้จากการค้นคว้าตามที่กล่าวข้างต้น ผู้วิจัยนำมาจัดกระทำ ดังนี้

ขั้นที่ ๑ นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ทั้งหมดมาวิเคราะห์ จากนั้นได้นำมาจำแนกออกตามประเด็นหัวข้อสำคัญ หรือหัวข้อที่เป็นหัวข้อใหญ่ตามที่กำหนดในการศึกษาวิจัย ดังนี้คือ

- ๑) ข้อมูลส่วนที่เป็นความนำ
- ๒) ข้อมูลส่วนที่เป็นพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับผู้พูด
- ๓) ข้อมูลส่วนที่เป็นพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับสารที่ใช้สื่อสาร
- ๔) ข้อมูลส่วนที่เป็นพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับภาษาที่ใช้พูดสื่อสาร
- ๕) ข้อมูลส่วนที่เป็นพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับผู้ฟัง
- ๖) ข้อมูลส่วนที่เป็นพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับผลของการพูด

ขั้นที่ ๒ นำข้อมูลต่าง ๆ ที่จำแนกไว้ตามประเด็นหัวข้อที่เป็นหัวข้อใหญ่ดังกล่าวมาวิเคราะห์ แล้วนำข้อมูลในแต่ละหัวข้อมาจำแนกออกเป็นหัวข้อสำคัญที่เป็นหัวข้อย่อยตามที่กำหนด จากนั้นก็นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จำแนกเรียบร้อยแล้วมาวิเคราะห์สังเคราะห์ เรียบเรียงรายละเอียดต่าง ๆ ของเนื้อหาไปตามลำดับรวมเป็นองค์ความรู้เรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธ

๒. การนำเสนอข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับหลักการพูดในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยได้จัดกระทำกับข้อมูลที่น่ามาเสนอในงานวิจัย ดังนี้

๒.๑ การเขียนอ้างอิงแหล่งที่มาของข้อมูล

เนื่องจากงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลมาจากหนังสือพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง พุทธศักราช ๒๕๒๕ เท่านั้น ไม่ได้อ้างอิงถึงหนังสืออื่นใด ดังนั้นในการเขียนอ้างอิงที่มาของข้อมูลจึงไม่ได้จัดทำเชิงบรรณตามแบบที่ปฏิบัติกัน ทั้งนี้ก็เพื่อให้การเขียนในการนำเสนอข้อมูลมีความกะทัดรัด ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่าย โดยการอ้างอิงข้อความที่เป็นข้อมูลในการวิจัย ผู้วิจัยจะระบุเฉพาะ เล่ม คัมภีร์ ข้อ และหน้า ดังรายละเอียดต่อไปนี้ คือ

เล่ม หมายถึง ลำดับเล่มที่ของพระไตรปิฎก

คัมภีร์ หมายถึง หมวดหมู่คัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่อ้างถึง โดยใช้อักษรย่อ ดังนี้ (ว) หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก (ส) หมายถึง คัมภีร์พระสุตตันตปิฎก และ (อ) หมายถึง คัมภีร์พระอภิธรรมปิฎก

ข้อ หมายถึง เลขข้อที่ปรากฏอยู่หน้าข้อความพระธรรมในพระไตรปิฎกเล่มที่อ้างถึง ซึ่งจะเป็นหมายเลขที่ใช้กำกับข้อความพระธรรมตรงกับฉบับภาษาบาลีดั้งเดิมหรือฉบับพิมพ์ครั้งใดก็ตาม

หน้า หมายถึง เลขหน้าของพระไตรปิฎกเล่มที่อ้างถึง

ตัวอย่างการเขียนเชิงบรรณ เช่น

(เล่ม ๒ (ว) ข้อ (๑๘๓) หน้า ๒๐๖)

เล่ม ๒ หมายถึง พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒

(ว) หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก

ข้อ (๑๘๓) หมายถึง พระธรรมคำสอนข้อที่ ๑๘๓ ในเล่มที่ ๒

หน้า ๒๐๖ หมายถึง เลขหน้า ๒๐๖ ในพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒

๒.๒ การบันทึกข้อมูลที่น้อมนำมาศึกษาวิจัย

ข้อมูลที่น้อมนำมาศึกษาในงานวิจัยครั้งนี้เป็นข้อมูลตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง ไม่มีการเพิ่มเสริมส่วนที่เป็นการวิพากษ์ การปรับ หรือแปลด้วยถ้อยคำใหม่แต่อย่างใด ในการบันทึกรายละเอียดของข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์ ผู้วิจัยพยายามบันทึกตัวอักษรให้คงตามต้นฉบับมากที่สุด แต่ด้วยเหตุผลความจำเป็นที่ต้องการให้ผู้อ่านได้สังเกต รับรู้ ถึงสาระสำคัญของพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดในงานวิจัยได้ชัดเจน และต้องการให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจสาระต่าง ๆ ได้ง่าย รวดเร็วขึ้น ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาปรับเปลี่ยนการบันทึกตัวอักษรข้อความบางส่วน แตกต่างไปจากต้นฉบับเดิม ดังนี้

๑) พิมพ์ข้อความด้วยตัวอักษรสีเข้ม เพื่อเน้นเนื้อความบางตอน

๒) ตัดเครื่องหมายวรรคตอน เช่น ? ! , ออก

๓) คำที่เป็นอักษรย่อ จะเขียนคำเต็มแทน เช่น

รา. เห็นพระเจ้าข้า...(รา.จะเขียนคำเต็มว่า ท่านพระราหุล)

พ. อูกรราหุล...(พ.จะเขียนคำเต็มว่า พระผู้มีพระภาค)

๔) ละข้อความบางตอนที่เป็นพระธรรมคำสอนด้านอื่นซึ่งไม่ใช่ด้านการพูด ไม่ใช่สาระสำคัญที่ต้องการกล่าวถึง ละข้อความพระธรรมคำสอนด้านการพูดที่กล่าวซ้ำในข้อธรรมเดียวกัน ส่วนพระธรรมคำสอนเกี่ยวกับการพูดที่กล่าวถึงผลรวมของกรรมที่บุคคลกระทำรวมกันไปทั้งทางกาย วาจา ใจ จะละข้อความที่กล่าวถึงการกระทำด้านกาย และใจไว้ โดยใช้เครื่องหมาย...แทนการละข้อความนั้น ๆ

ตัวอย่าง เช่น

“อูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สัพปุรุษเป็นไฉน? บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกามเมตฺตุมิจฉาจาร งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากปิสุณาวาจา งดเว้นจากผรุสวาท งดเว้นจากสัมผัสป์ปลาปะ อูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลนี้เราเรียกว่าสัพปุรุษ”

เขียนละข้อความ ดังนี้

“อูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สัพปุรุษเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้...งดเว้นจากมุสาวาท งดเว้นจากปิสุณาวาจา งดเว้นจากผรุสวาจา งดเว้นจากสัมผัสป์ปลาปะ...บุคคลนี้เราเรียกว่าสัพปุรุษ

* หมายเหตุ จากพระธรรมคำสอนที่อัญเชิญมาเป็นตัวอย่างข้างต้น ผู้วิจัยใคร่ขอทำความเข้าใจเบื้องต้นว่าการงดเว้นจากมุตสาวาท ปิสุณาวาจา ผรุสวาท และสัมผัปปลาปะนั้น เป็นเพียงส่วนหนึ่งของคุณลักษณะของสัปปุรุษเท่านั้น มิใช่ว่ามีคุณสมบัติ ๔ อย่างนี้ แล้วจัดเป็นสัปปุรุษ ต้องเข้าใจว่ายังมีคุณสมบัติอื่นอีก โดยสังเกตจากเครื่องหมาย...ที่แสดงว่ามีข้อความอื่นที่ละไว้ อย่างนี้เป็นต้น

ตัวอย่าง เช่น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้ ธรรม ๑๐ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ๑ ลักทรัพย์ ๑ ประพฤติผิดในกาม ๑ พุคเท็จ ๑ พุคต่อเสียด ๑ พุคคำหยาบ ๑ พุคเพื่อเจ้า ๑ อยากรู้ของผู้อื่น ๑ มีจิตปองร้าย ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการนี้แล เป็นผู้ถูกทอดทิ้งไว้ในนรก เหมือนสิ่งของที่เขานำมาทอดทิ้งไว้

เขียนละความ ดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๑๐ ประการ...คือเป็นผู้... พุคเท็จ ๑ พุคต่อเสียด ๑ พุคคำหยาบ ๑ พุคเพื่อเจ้า ๑...

๕) เพิ่มข้อความบางตอนที่ในหนังสือละเอาไว้ เพราะได้กล่าวความนั้นไว้แล้วในเนื้อความข้างต้น

ตัวอย่าง เช่น

“เป็นผู้มักกล่าวสิ่งที่ไม่ได้เห็นว่าได้เห็น ๑ สิ่งที่ไม่ได้ฟังว่าได้ฟัง ๑ สิ่งที่ไม่ได้ทราบที่ทราบ ๑ สิ่งที่ไม่ได้รู้ที่ารู้ ๑”

เขียนเพิ่มข้อความ ดังนี้

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เหมือนถูกนำมาโยนลงในนรก ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ เป็นผู้มักกล่าวสิ่งที่ไม่ได้เห็นว่าได้เห็น ๑ สิ่งที่ไม่ได้ฟังว่าได้ฟัง ๑ สิ่งที่ไม่ได้ทราบที่ทราบ ๑ สิ่งที่ไม่ได้รู้ที่ารู้ ๑”

๖) ข้อธรรมที่มีเนื้อความคำสอนซ้ำกันหรือคล้ายกัน บางครั้งจะนำเสนอข้อธรรมเหล่านั้นเพียงหนึ่งข้อ ส่วนข้ออื่น ๆ จะระบุเฉพาะเชิงอรรถอ้างอิงเอาไว้

ตัวอย่าง เช่น

“...คูกริกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ ...พุดเท็จ ๑ พุดต่อเสียด ๑ พุดคำหยาบ ๑ พุดเพื่อเจ้า ๑ (เล่ม ๒๑ (ส) ข้อ (๖๔) หน้า ๖๕)

“...คูกริกษุทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ธรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือ...เป็นผู้มักพุดเท็จ ๑ พุดต่อเสียด ๑ พุดคำหยาบ ๑ พุดเพื่อเจ้า ๑ (เล่ม ๒๑ (ส) ข้อ (๘๑) หน้า ๘๓)

“...คูกริกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คือ...เป็นผู้มักพุดเท็จ ๑ พุดต่อเสียด ๑ พุดคำหยาบ ๑ พุดเพื่อเจ้า ๑ (เล่ม ๒๑ (ส) ข้อ (๘๒) หน้า ๘๓)

ข้อความที่เขียน จะนำเสนอเฉพาะข้อมูลในข้อ (๘๒) หน้า ๘๓ ส่วนข้ออื่น ๆ จะเขียนเชิงอรรถอ้างอิงไว้ ดังนี้

“...คูกริกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ย่อมเกิดในนรกเหมือนถูกนำมาโยนลง ธรรม ๔ ประการ เป็นไฉน คือ...เป็นผู้มักพุดเท็จ ๑ พุดต่อเสียด ๑ พุดคำหยาบ ๑ พุดเพื่อเจ้า ๑ (เล่ม ๒๑ (ส) ข้อ (๘๒, ๘๑) หน้า ๘๓ ข้อ (๖๔) หน้า ๖๕)

๓) เขียนเพิ่มข้อความที่เป็นชื่อบุคคลประกอบไว้ในวงเล็บ เพื่อขยายเนื้อความให้ผู้อ่านได้เข้าใจ

ตัวอย่าง เช่น

[๓๒๘] ด้วยข้อความอุปมาชื่อก่อนของท่านกัสสป ข้าพเจ้าก็มีความพอใจยินดียิ่งแล้ว...

เขียนเพิ่มข้อความ ดังนี้

(เจ้าปายาสี กล่าวกับท่านกัสสปว่า) ด้วยข้อความอุปมาชื่อก่อนของท่านกัสสป ข้าพเจ้าก็มีความพอใจยินดียิ่งแล้ว...

๘) นำข้อมูลในบางข้อธรรมมาเรียบเรียงรวมเนื้อความเข้าด้วยกัน เพื่อจะได้เสนอเนื้อความได้กระชับ กะทัดรัดขึ้น

ตัวอย่าง เช่น

[๑๘๖] ที่ชื่อว่า โอมสวาท ได้แก่ คำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ ชาติ ๑ ชื่อ ๑ โศคร ๑ การงาน ๑ คิลป ๑ โรค ๑ รูปพรรณ ๑ กิเลส ๑ อาบัติ ๑ คำคำ ๑

[๑๘๗] ที่ชื่อว่า ชาติ ได้แก่ ชาติ ๒ คือ ชาติทราม ๑ ชาติอุกฤษฏ์ ๑

ที่ชื่อว่า ชาติทราม ได้แก่ ชาติคนจันทาล ชาติคนจักษสาน ชาติพราน ชาติคนช่างหนัง ชาติคนเทดอกไม้ นี้ชื่อว่าชาติทราม

ที่ชื่อว่า ชาติอุกฤษฏ์ ได้แก่ ชาติกษัตริย์ ชาติพราหมณ์ นี้ชื่อว่าชาติอุกฤษฏ์

เขียนรวมข้อความ ดังนี้

“ที่ชื่อว่า โอมสวาท ได้แก่ คำพูดเสียดแทงให้เจ็บใจด้วยอาการ ๑๐ อย่าง คือ ชาติ ๑ (ที่ชื่อว่า ชาติ ได้แก่ ชาติ ๒ คือ ชาติทราม ๑ ชาติอุกฤษฏ์ ๑ (เล่ม ๒ (ว) ข้อ (๑๘๗) หน้า ๒๐๖) ชาติทราม ได้แก่ ชาติคนจันทาล ชาติคนจักษสาน ชาติพราน ชาติคนช่างหนัง ชาติคนเทดอกไม้...ชาติอุกฤษฏ์ ได้แก่ ชาติกษัตริย์ ชาติพราหมณ์” (เล่ม ๒ (ว) ข้อ (๑๘๘) หน้า ๒๐๖)

๕) เขียนแยกข้อความบางข้อความ เพื่อจำแนกประเด็นเนื้อความนั้น ออกเป็นข้อ ๆ

ตัวอย่าง เช่น

“...คุณภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มีได้สติ ผู้มาแล้วด้วยความเมาในความไม่มีโรค ฯลฯ หรือปุถุชนผู้มีได้สติ ผู้มาแล้วด้วยความเมาในชีวิต ย่อมประพฤตินุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ”

เขียนแยกเป็น

...คุณภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มีได้สติ ผู้มาแล้วด้วยความเมาในความไม่มีโรค ย่อมประพฤตินุจริต...ทางวาจา

...คุณภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มีได้สติ ผู้มาแล้วด้วยความเมาในชีวิต ย่อมประพฤตินุจริต...ทางวาจา

๑๐) นำข้อมูลที่ใช้เป็นตัวอย่างประกอบมาเสนอเพียงบางตัวอย่าง ส่วนตัวอย่างอื่น ๆ ที่เหมือนหรือคล้ายกัน หรือกล่าวในลักษณะในทำนองเดียวกัน ไม่ได้นำมาระบุเชิงอรรถอ้างอิงไว้ทั้งหมด เพราะมีจำนวนมากเกินไป เช่น ตัวอย่างที่เป็นคำหักทลาย ตัวอย่างผลของการพูดสื่อสาร เป็นต้น

๑๑) คำบางคำในข้อความที่พิมพ์สะกดการันต์ผิด ได้ปรับแก้ใหม่ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน

ตัวอย่าง เช่น

“...เราฟังไต่ถาม ซักไซร์ ไ่เลียงเป็นอย่างดี...”

ปรับแก้เป็น

...เราฟังไต่ถาม ซักไซ้ ไ่เลียงเป็นอย่างดี

การสรุปอภิปรายผลและเสนอข้อเสนอแนะการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการโดยนำผลการวิเคราะห์และการสังเคราะห์ข้อมูลตามหัวข้อประเด็นที่ได้กำหนดในการศึกษาวิจัยทั้งหมดมาสรุปผล พร้อมกับอภิปรายผลเพื่อพิสูจน์สมมติฐานการวิจัยตามที่ได้ตั้งไว้ และได้เสนอแนะแนวทางในการนำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ไปประโยชน์ในด้านต่างๆ แก่ผู้ที่สนใจ

การจัดทำรายงานผลการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยนำผลการวิจัยที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม แล้วนำไปขอความอนุเคราะห์ผู้ทรงคุณวุฒิและเมธีวิจัยช่วยพิจารณาตรวจสอบให้คำแนะนำเกี่ยวกับข้อบกพร่อง ข้อผิดพลาดต่าง ๆ จากนั้นนำมาปรับปรุงแก้ไข แล้วจัดพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

สรุป ในการดำเนินการในการวิจัยเรื่องวาทศาสตร์แนวพุทธตามขั้นตอนกระบวนการที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีพ.ศ. ๒๕๓๕ และผลการดำเนินการทั้งหมดเสร็จสิ้นลงในปี พ.ศ. ๒๕๔๗